

"נותן לרשע רע פֿרש"¹⁹. הקללה "מִמּוֹר וּפֶר הַנָּדָה" אמורה בנוסח "ממור ופר", והקללה "יחרים אבונך" [יְנוּדָה אָבִיךָ] מתוקנת ל"יחמים אבונך". "נתבקש" — מבשר פטירת אדם, והוא קיצור הלשון: "נתבקש בישיבה של מעלה".

¹⁹. "פרש" בערבית מובנו: "קיבת פהמה" (מאכל עניים) או "פרס

אדם".

שרגא אפרמסון

אינו דין, אינו בדין, בדין, דין הוא

במדרש ההלכה משמש המונח אינו דין, פשהוא בא בסוף המשא והמתן, פתמייה: מה דבר פלוני שאין בו פזח זה כך, דבר אלמוני שיש בו פזח זה אינו דין שיהא כך וכך? "ומה אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה, שני עמרים ובהם סאתים אינו דין שלא יהא שכחה?" (פאה, ו, ו). ובדרך זו משמש המונח, בין שבאה אחריו תיבת שלילה (שלא) ובין תיבת חיוב (שיהא). כך הוא הפלל.

ויש יוצאים מן הפלל, שאינו דין משמש בניחותא: אין הדבר צריך להיות כך. ובא פשאינו מסיים משא ומתן, כגון מכילתא משפטים (האראוויטץ-רפין, עמ' 330) על הכתוב "את חג המצות תשמור": "אינו דין שיהא שלחן שלך מלא ושלחן של

רבך חסר". בירושלמי פיצה פ"ב ה"ד: "ד"א אינו דין שיהא שלחנך מלא ושלחן קונך חסר" (ועיין לקמן). בשמות רבה, פרשת וארא פ"י אות ו: "א"ר תנחום: למה לא לקו המים על ידי משה? א"ל הקב"ה: המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שילקו על ידך". ושם אות ז: "א"ר תנחום: א"ל הקב"ה למשה, עפר שהגן עליך כשהרגת את המצרי אינו דין שילקה על ידך". ובמסכת סופרים פי"ב ב: "אינו דין שיהו בני מתקללים ואני מתברך"¹. אבל בירושלמי מגילה פ"ג ה"ח: "אין מפסיקים בקללות... א"ר לוי: אמר הקב"ה, אינו בדין שיהו בני מתקללין ואני מתברך" (ועיין לקמן בסמוך). בדברים רבה פ"ד, אות א: "אין שורת הדין" וכו'. (בויקרא רבה פ"י, אות ג, אין אלא: "אמר הקב"ה: בני מתקללין" וכו').

אינו בדין, שנוצר קודם, הוא הפיטוי הקבוע לחיוב ובניחותא, כגון משנת מדות ג, ד: "אינו בדין שיונף המקצר על המאריך"². ובאותו עניין, בספרי במדבר פי', קס: "אין בדין שיהא מי שמקצר ימיו של אדם לפני מי שמאריך ימיו של אדם". ועוד שם: "אין בדין שיהא מי שמטמא את הארץ ומסלק את השכינה לפני מי שגורם להשרות את השכינה על האדם בארץ".

ובברייתא בירושלמי חגיגה, ראש פרק שני: "ירד לו רבן

1. עיין הוצאת היגר, עמ' 225. ותוספות מגילה לא ע"ב, ד"ה אין.

2. בדפוס ויניציא שם: אינו דין. אבל אין הנוסח הזה עיקר, כמות שמוכח מן המקבילות. בתורת כהנים קדושים פי"ט (הוצאת ווייס, צב ע"ב: "אינו בדין שיניף המקצר על המאריך").

יוחנן בן זכאי מן החמור. אמר: אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור".

בבבלי, חגיגה, יד ע"ב הלשון אחר: "אמר: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה, ושכינה עמנו, ומלאכי השרת מלוין אותנו, ואני רכוב על החמור".

ועוד בירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב: "אבא שאול אומר טעם אחר: מה אם בשעה שפירתך סתומה כירת רבך פתוחה, בשעה שפירתך פתוחה אינו דין שתהא כירת רבך פתוחה³. ד"א אינו בדין שיהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם" (ועיין לעיל, מירושלמי ביצה). בבבלי ביצה כ ע"ב: "אבא שאול אומרה בלשון אחרת: ומה במקום שפירתך וכו' אינו דין שפירת רבך פתוחה. וכן בדין שלא יהא שלחנך מלא" וכו'.

ובברייתא אחרת בחגיגה ז ע"א: "מה אם חגיגה האמורה להדיוט בראוי לו, אף ראייה האמורה לגבוה בראוי לו, וכן בדין שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם".

ובסיפור המפורסם על ר' אליעזר ור' יהושע ור' צדוק, שהיו מסובים בבית רבן גמליאל במשתה בנו, הנוסח בספר "וזהיר" פרשת יתרו, דף לה ע"א: "אמרו החכמים אינו בדין שנשתמש ברבן גמליאל, אמר להם ר' יהושע" וכו'. במכילתא עמלק פ"א על הפתוב "ויבא אהרן": "אמרו החכמים אין אנו

3. בתוספתא חגיגה פ"ב: "אבא שאול אומרה בלשון אחרת בשם בית הלל: ומה אם בשעה שפירתך סתומה כירת רבך פתוחה, שעה שפירתך פתוחה לא תהא כירת רבך פתוחה? דבר אחר שלא יהא שלחנך" וכד' (אבל בכ"י לונדון וארפורט במהדורת ר"ש ליברמן: אינו דין שיהא כירת רבך וכו', ועיין לעיל).

כדי שישמשנו רבן גמליאל", אבל בכמה כתבי-יד (במהדורת האראוויטץ-רבין, עמ' 195): **אינו בדין**, כמו ב"וזהיר". בספרי פרשת עקב פי' לח: "מזג רבן גמליאל את הכוס לרבי אליעזר ולא רצה לטלו, נטלו רבי יהושע. אמר לו רבי אליעזר: מה זה יהושע, בדין שאנו סמוכים וגמליאל ברבי עומד ומשמשנו?". כאן במובן "וכי כך ראוי הוא", בשאלה. וכן במכילתא דרשב"י עמ' 130: "אמרו: בדין שאנו מסובין ורבן גמליאל עומד ומשמשנו?". אבל בבבלי קידושין לב ע"ב אין התיבה "בדין", אלא: "מה זה יהושע? אנו יושבין, ורבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו".

ובברייתא ברכות יד ע"ב: "תניא, ר"ש בן יוחאי אומר: בדין הוא שיקדים שמע לוהיה אם שמוע". סנהדרין סט ע"ב: "בדין הוא שתהא בת ראוייה להיות בן סורר ומורה".

ובמדרש תנחומא שמיני, אות ח (בופר, אות ז): "אמר הקב"ה: הואיל וכך היין גורם, בדין הוא שאצוה את הכהנים שלא יהו שותין יין ומשמשין לפני".

לשון אחר בנ"ח ו ת א הוא: דין הוא. כגון משנת בכורות א, א: "כהנים ולוים פטורין מקל וחומר. אם פטרו את של ישראל במדבר, דין הוא שיפטרו את של עצמן". ועיין שם בגמרא דף ד ע"א.

ובמכילתא פרשת בא, ו: "אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול, שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהיו אסורין בבישול". ושם, משפטים ד: "והדין נותן, ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחה, שבת שעבודה דוחה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחה". ובספרי נשא, פי'

ה: "אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמוד ויראה הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל".
 בכל המקומות האלה בא דין הוא אחרי דימוי אחר, וכעין קל וחומר. אבל בפרייתא, עבודה זרה נד ע"ב: "הרי שגול סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח" וכו'; "הרי שבא על אשת איש דין הוא שלא תתעבר" וכו'. כאן ברור, שאין דין הוא אלא "ראוי להיות כך", בל א קל וחומר. בתוספתא עבודה זרה פ"ז (צוקרמנדל עמ' 470) הלשון הוא אחר, בלי דין הוא: "לא סופן לצמח? לא סופה שתלד?" וכן בירושלמי שם פ"ד ה"ז.

ובלשון המיוחד של ספרי זוטא (מדרש הגדול) לבמדבר ה, יב; ו, ב, ז; ח, כו; יח, יא, יט; יט, יב: "והלא אומר (תאמר) וכי דין הוא — אינו דין (או: יכול)".

ולפסוק ו, ב: "והיה בדין שלא יזיר, והלא אומר וכי דין הוא. מה מצינו וכו'". (בספרי זוטא, מהדורת האראוויטץ, עמ' 240, אין "והלא אומר וכי דין הוא"). אפשר ש"והלא אומר" גרס לחילוף של "והלא דין הוא" הרגיל ל"וכי דין הוא". ובניחותא הוא אף הלשון אין צריך דין הוא שבמכילתא דרשב"י (מדרש הגדול) לשמות יב, א.

לשון עומדת על נפשה

תרבות עברית בברית המועצות*

(מ) התקופה הקצרה שבין מהפכת פברואר לבין מהפכת אוקטובר 1917 ברוסיה הייתה "עת דודים" לתקוות התחייה הלאומית העברית בארץ הצארים.

"אם עד עכשיו היינו מבזבזים את מיטב האנרגיה הלאומית שלנו במלחמה קשה על הזכות האנושית היסודית לחיות ולשאוף אויר בעולמו של הקדוש ברוך הוא — — — הנה עכשיו הגיעה לנו שעת בניין לאומי מתוך מנוחת הנפש" — כתב משה גליקסון ז"ל ב"העם" מיום 10 במארכס 1917, וכך קיוו ההוגים והעסקנים בציבור היהודי במדינה שהתחילה לנשום אויר של חירות ושל ערכים דמוקרטיים לזמן קצר ביותר. "לא רק היהודי כיחיד, כאזרח, זכה בשיוון זכויות — — אלא העם היהודי צופה קדימה לאפשרות הבטחת זכויות לאומיות" (מתוך פרוז של הוועד שהוקם לאחר מהפכת פברואר).

פיונה של ההתעוררות הלאומית היה ציוני ועברי. נוסדה "תרבות — חברה לחינוך ולתרבות עברית". והמגמה: "עברית בפיתוחות, עברית לכל הלימודים ולכל מקצועות המחשבה והרגש, עברית לכל העם — זו היא סיסמתנו".

* עם קריאה ראשונה בספר מצוין.

נתכנסו ועידות, הוקמו מוסדות, יצאו כתבי עת, נוסד תיאטרון, וההתעוררות הקיפה את מרחבי רוסיה למן המרפזים ועד אזורי הספר.

אלא שלא ארכה "עת דודים" זו. המהפכה השנייה, הקומוניסטית, לא איחרה לבוא, וגזלה מעמנו בהדרגה את האפשרויות והתקוות, שהוענקו תחילה לכל העמים של רוסיה לרווחתם ולתחייתם.

הרבה נכתב על כך בזיכרונותיהם של ציונים ושל מפיצי תורה. שום רעיון לאומי לא נרדף בברית המועצות פרעיון הציוני, שום דת לא נכבלה פדת היהודית, ושום לשון לא סבלה את אשר סבלה העברית. להפך, ברית המועצות עודדה את לשונות העמים הרבים היושבים במרחביה, פיתחה אותן ואת ספרותיהן. רק העברית שתתה את פוס התרעלה עד תומה, נאסר להורותה ולכתוב בה, וסופריה הושמדו.

גורמים אחדים הביאו לכך. מדיניות מרושעת שניזונה משנאת דורות לעם היהודי ולכל אשר לו, ושנאה זו נעשתה ממוסדת ומבוססת ביסוס אידיאולוגי "סוציאליסטי". ועליה חברה ונוספה פעילותם של מרשיעי ברית מבני ישראל, שיצרו לשם כך אידיאולוגיה מקורית של שלילה ושל שנאה לכל תרבות יהודית מקורית שהיא, אידיאולוגיה שנסתייעה בטיעונים מעשיים, שמצאו להם אוזן קשבת אצל שלטונות המדינה. טיעונים על "ריאקציה", "קונטרבולוציה", "קלקאליזם" וכיוצא באלו.

על כל אלה — על הרדיפות מצד אחד ועל מסירות הנפש מצד שני — יש לקרוא וללמוד בספרו המקיף והמצויין של

יהושע א' גל בוע, "לשון עומדת על
נפשה" ¹.

יריעה רחבה נפרשת כאן, מעמיקה ומפורטת, וסקירה
היסטורית מלאה על לבטי החינוך, העיתונות והספרות העברית
בברית המועצות בשנותיה הראשונות ועד לשנות השפטים
והדמים ורצח הסופרים העבריים בתשי"ב. רשעה מבחוג, בגידה
נתעבת מפפנים — ולעומתן התמדה ומסירות נפש של לשוננו,
של דובריה, סופריה, מוריה ותלמידיה.

ואם ישאל הקורא: מה חרי האף הגדול הזה? על מה ולמה
נטפלה ממשלה אדירה של ארץ גדולה אל לשון קדומה של אחד
העמים היושבים בארץ זו? ועל מה ולמה יצאה חמתם של
מרשיעי הברית נגד לשון, אותיותיה ונגד הנייר שהיא כתובה
עליו? על מה ולמה השלימו אלה ואלה עם לשון אחרת שבפי
אותו עם והנכתבת באותן כ"ב אותיות?
אין זאת אלא תחושה היסטורית — מודעת או עלומה,
שלשון זו היא ערובה לקיומו ולתחייתו של עמנו, ועם הכחדתה
ייכחד.

אלא מה? — לא ינום ולא יישן שומר ישראל.
הספר מאלף ביותר, מושך ביותר וכתוב בחן ושכל טוב.
הרצאת הדברים בהירה, מדויקת וללא רגשות "לב עברי"
דוה וחם.
אין תחום בתחומי התרבות העברית — שירה, פרוזה,

1. הוצאת "ספריית פועלים", סדרת "ספרי דעת זמננו", תל-אביב,
תשל"ז; 367 עמודים.

עיתונות, הוראה, תיאטרון וכו', אישים ודמויות בתרבות העברית — שלא נסקר כאן.

איסוף הנתונים, סידורם, עיבודם והגשתם הם דוגמה מצויינת לעבודה חרוצה, שקולה ונבונה של מחבר, שגם המחקר וגם הקורא לנגד עיניו:

ישר פוחז של המחבר, שעמלו ויגיעו ניכר כאן בכל דף ובכל שורה, יבורכו המו"לים, וילמד הקורא.

ההערות שבסוף הפרק מלאות עניין ומאלפות ביותר, וגם המפתח זכור לטוב.

ניסן ברגרין

נוספות ל"אות באות"

(לשוננו לעם קונטרס רע"ו)

עמ' 147, הע' 2:

המובאה נמצאת בקובץ תשובות הרמב"ם ואיגרותיו, ליפסיה 1859, מס' ק"מ. לשונה היא של השואל, וי' בלאו אומר על הוצאה זו, שהיא מלאה שיבושים (מהד' בלאו, פרך ג, עמ' 31).

עמ' 148, הע' 3:

פרך א, 452 ב, שימוש י"א — 453 א.

עמ' 149, שורה 5:

תרגום קאפח לדברי הרמב"ם ברכות: ויתאים דבריהם עם אָמרו יתעלה ויתרומם ראה נתתי לפניך וגו' אות באות ("עז וג'ל" בתרגום מילולי: אדיר וגדול).

שם, שורה 8:

תרגום לרמב"ם גיטין: כבר קדם לנו פירוש הלכה זו מלה במלה.

שם, סוף שורה 11:

אפשר להוסיף מנוסח שואלי שאלה רל"ג (בלאו, פרק ב, 420): נסכה אלמסטר ונסכה... ללדיין פי הדה אלמסאלה אות באות מלה במלה. תרגומו: נוסח השטר ונוסח... אל הדיין בזאת השאלה אות באות מלה במלה.

שם, שורה 15 צ"ל:

ואוסיף. שיש שם גם בהלכות תפילה...

עמ' 150, סוף הע' 6:

ראה גם במילון בן־יהודה, א, עמ' 452 ב — 453 א, י"א): להורות הדמיון הגמור: בד בבד (שוה בשוה) וכו'. תרגום אוינקלוס מתקל במתקל, ורש"י: משקל במשקל. אפשר לחשוב את הבי"ת באלו בי"ת הקרבה. לבסוף אביא מלשוננו הערבית של ר' משה בן עזרה (1070–1139), בן זמנו של ר' יהודה הפרצלוני, בספרו על השירה העברית "כתאב אלמחאצרה ואלמדאכרה, תרגום א"ש הלקין, מקיצי נרדמים, ירושלים תשל"ה, עמ' 176–177: ואן דהבת... פכד ראיתה ומענאה דון קלב אלפאטה לפטה לפטה (בלי אות ב הערבית). תרגומו: ואם אתה אומר... תפוס את רוחו ואת פונתו ולא הפיכת מליו מלה מלה.

להערתו של מר פאיאנס (קונטרס רע"ט):

את שימושי ב של המקרא ושל חז"ל הראיתי בסוף רשימתי ובהערה 6 שם, ואין קושי בב' של אות באות, מלה במלה. הפעיה העיקרית שלהם אינה אלא באיזו ספרות נוצרו ביטויים אלו.